خىتاينىڭ راھىلە داۋۇتقا مۇددەتسىز قاماق جازاسى بېرىشى ئىنسانىيەت ئۈچۈن ئېچىنىشلىق يوقىتىشتۇر

ئۆمەر قانات

(بۇ ماقالە «دىپلومات» ژۇرنىلىدا ئېلان قىلىنغان)

2023 ـ يىلى 9 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى، جاھان ئەھلى ئۇيغۇر ئىنسانشۇناس، دوكتور راھىلە داۋۇتنىڭ 2018 ـ يىلى «دۆلەت بىخەتەرلىكىگە خەۋپ يەتكۈزۈش» جىنايىتى سادىر قىلغان دېگەن باھانىدە خىتاي دائىرىلىرى تەرىپىدىن مۇددەتسىز قاماق جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنغانلىقىدىن خەۋەر تاپتى. راھىلە داۋۇت 2017 ـ يىلى غايىب بولغاندىن بۇيان، «دىيالوگ فوندى» ئۇنىڭ دېلوسىنى خىتاي ھۆكۈمىتىدىن 28 قېتىم سۈرۈشتۈرگەن بولسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭ قىسمىتىنى تېخى ئەمدى (يەنى جازا ھۆكۈم قىلىنىپ بەش يىلدىن كېيىن، ت) جەزملەشتۈرەلىدى.

ئەڭ ئەقەللىي مەلۇماتلار بەش يىلدىن بۇيان راھىلە داۋۇتنىڭ ئائىلىسىدىكىلەرگە ئېيتىپ بېرىلمىدى. مەخپىي سوتلاش ۋە مەخپىي ھۆكۈم چىقىرىش خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ كىشىلىك ھوقۇق جىنايەتلىرىنىڭ قايسى دەرىجىدە ئېغىر ئىكەنلىكىنىڭ ئوچۇق ئىپادىسىدۇر. بۇ خىل مەخپىيلىكنىڭ ئۆزىلا بۇنىڭ نورمال ئەدلىيە تەرتىپى ئەمەسلىكىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. ئەكسىچە، بۇ ۋىجدانغا ۋە ئىنسانىيلىققا قارشى جىنايەتتۇر.

راھىلە ئۇيغۇر فولكلور ۋە ئەنئەنە تەتقىقاتىدا خەلقئارادا تونۇلغان ئالىم بولۇپ، ئۇ پۈتۈن ئۆمرىنى ئۇيغۇر تەتقىقاتىنى قوغداش ۋە يېيىشقا بېغىشلىغان. ئۇنىڭ ناھەق تۈرمىگە تاشلىنىشى نوقۇل ھالدا ئۆزىنىڭ ۋە ئائىلىسىدىكىلەرنىڭلا پاجىئەسى بولۇپ قالماستىن، يەنە ئىلىم ئەركىنلىكى، كۈلتۈرلەرنى قوغداش ۋە كىشىلىك ھوقۇق ئۈچۈنمۇ غايەت زور يوقىتىشتۇر. ئاكادېمىك ساھەدىكىلەر چوقۇم بۇنىڭغا قارىتا تەدبىر قوللىنىشى كېرەك.

راھىلەنىڭ ئۇيغۇر تەتقىقاتچىلىقىغا قوشقان تۆھپىسى ۋە ئىلمىي ئۇتۇقلىرى كەڭ ئېتراپقا سازاۋەردۇر. ئۇ ئاتالمىش «شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى»دىكى «ئاز سانلىق مىللەتلەر فولكلور تەتقىقات مەركىزى»نىڭ قۇرغۇچىسى ۋە مۇدىرى بولۇپ، 2017 ـ يىلغىچە ئىزچىل شۇ مەركەزدە ئوقۇتقۇچىلىق قىلغان. ئۇنىڭ تەتقىقات ۋە تەشەببۇسلىرى ھەتتا خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ ماددىي ـ مەنىۋى قوللىشىغا ئېرىشكەن بولۇپ، بۇنى نەزەردە تۇتقاندا، ئۇنىڭ مۇددەتسىز قاماق جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنىشى كىشىنى تېخىمۇ ھەيران قالدۇرىدۇ.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlad.org
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

راھىلەنىڭ غايىب بولۇش جەريانى سىرلىق بولۇپ، ئۇ 2017 ـ يىلى 12 ـ ئايدا غايىب بولغاندىن كېيىن، 2021 ـ يىلى 7 ـ ئايغا كەلگەندە، ئۇنىڭ سابىق خىزمەتداشلىرى ئاندىن ئۇنىڭ قامالغانلىقى ۋە قانۇنىي شىكايەتكە دۇچ كەلگەنلىكىنى مۇئەييەنلەشتۈرگەن. ئەمما ئۇنىڭ ئائىلە ـ تاۋابىئاتلىرى ۋە قوللىغۇچىلىرى، جۈملىدىن ئۇ زىيارەتچى تەتقىقاتچى سۈپىتىدە خىزمەت قىلغان نۇرغۇن ئامېرىكا ئۇنىۋېرسىتېتلىرى ئۇنىڭ سوتلىنىش نەتىجىسى ۋە سالامەتلىك ئەھۋالى ھەققىدە ھېچقانداق مەلۇمات ئالالمىغان.

راھىلەنىڭ قاتتىق جازاغا ئۇچرىغانلىقى ئېنىقلانغان كۆنى يەنە بىر مەشھۇر ئۇيغۇر ئالىمى دوكتور ئىلھام توختىنىڭ مۇددەتسىز قاماق جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنغىنىغا توققۇز يىل توشۇشقا ئىككى كۈنلا قالغانىدى. ئىلگىرى بېيجىڭدىكى «مىللەتلەر ئۇنىۋېرسىتېتى»نىڭ ئىقتىساد پەنلىرى دوتسېنتى بولغان ئىلھام توختى ئۇيغۇرلارنىڭ ئۇللۇق ئىقتىسادىي، كۈلتۈرەل، دىنىي ۋە سىياسىي ھوقۇقلىرىدىن بەھرىمەن قىلىنىشى كېرەكلىكىنى تەشەببۇس قىلغانلىقى ئۈچۈن تۈرمىگە تاشلانىدى. ئۇيغۇر زىيالىيلىرىغا قارىتىلغان بۇ خىل قاتتىق جازالار خىتاينىڭ شەرقىي تۈركىستاندىكى ئىرقىي قىرغىنچىلىق ھەرىكىتىنىڭ مۇھىم بىر قىسمىنى تەشكىل قىلىدىغان تېخىمۇ كەڭ زىيانكەشلىك ۋە كۈلتۈرەل يوقىتىش ئەندىزىسىنىڭ بىر پارچىسىدۇر.

«ئۇيغۇر كىشىلىك ھوقۇق قۇرۇلۇشى»نىڭ (UHRP) بايقىشىچە، بۇ خىل زىيانكەشلىك ئەندىزىسى «21 ـ ئەسىردىكى سەرخىللار قىرغىنچىلىقىنىڭ بىر خىل شەكلى» بولۇپ، بۇ ئەندىزىدە بىلىم ۋە كۈلتۈر ساھەسىدىكى سەرخىللارنىڭ جىسمىنى ساقلاپ قېلىش بىلەن بىللە، كوللېكتىپ بىلىملەرنىڭ توپلىنىش مۇمكىنچىلىكى يوقىتىلىدۇ.

ئۇيغۇر زىيالىيلىرى ۋە كۈلتۈرەل سەرخىللىرىنىڭ يوقىتىلىشى ئۇيغۇر كىملىكىنى تىزگىنلىگىلى ۋە سۈيىئىستېمال قىلغىلى بولىدىغان ھالەتكە ئەكېلىش ئۈچۈن تولىمۇ ئىنچىكە پىلانلانغان ئىستراتېگىيەدۇر. شۇنداقلا، بۇ غەرەزلىك ھالدا يەرلىك بىلىم سىستېمىسىنى ۋەيران قىلىش ئۇرۇنۇشىدۇر. «ئۇيغۇر كىشىلىك ھوقۇق قۇرۇلۇشى»نىڭ تەتقىقات دىرېكتورى دوكتور ھېنرىك سزادزىيېۋسكىغا (Henryk Szadziewski) كۆرە، بۇ ھازىرقى كۆپ خىل بىلىش نەزەرىيەسىگە (epistemology) سەھنە ھازىرلاپ بېرىشنى مەقسەت قىلغان ئاكادېمىك ئېقىمغا زىتتۇر.

خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ غەرىزى تولىمۇ ئېنىق: خىتاي دائىرىلىرى بازارغا سالغان «ئېچىۋېتىلگەن، ئىناق شەرقىي تۈركىستان» ھېكايىسى كۈلتۈرەل يوقىتىشنى ۋە سىستېمىلىق زۇلۇم سىياسىتىنى پەردازلايدىغان ئاشكارا تەشۋىقات نەيرىڭىدۇر. راھىلە داۋۇتقا ئوخشاش بىگۇناھ تەتقىقاتچىلار خىتاي دۆلىتىنىڭ بىر پۈتۈن ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ ئۆزگىچە مىراسلىرى ۋە كىملىكىنى يوقىتىش سىياسىتى سەۋەبلىك ھالاك قىلىنماقتا.

ئەگەر ئاكادېمىك ئاپپاراتلار ئۆزىنىڭ كۆپ خىل بىلىم سىستېمىلىرىنى قوللاش دەۋاسىدا راستچىل بولسا، ئۇلار چوقۇم ئۆزلىرىنىڭ ئەمەلىي ھەرىكەت قوللانغانلىقىنى جاھان ئەھلىگە كۆرسىتىشى كېرەك. ئالدى بىلەن، ئىلمىي تەشكىلاتلار زىيانكەشلىككە ئۇچرىغان ساھەداشلىرى ئۈچۈن چۇقان سېلىشى كېرەك.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

«ئامېرىكا ئىنسانشۇناسلىق جەمئىيىتى» ۋە «ئاسىيا تەتقىقات جەمئىيىتى» قاتارلىق تەشكىلاتلار ئۆزلىرىنىڭ تەسىر كۈچى ۋە سۈپىلىرىدىن پايدىلىنىپ، راھىلەنىڭ قويۇپ بېرىلىشىنى تەلەپ قىلىشى ۋە ئۇيغۇر زىيالىيلىرى دۇچ كەلگەن ناھەق مۇئامىلىنى ئەيىبلىشى كېرەك.

ئۇندىن باشقا، خارۋارد ئۇنىۋېرسىتېتى، كورنېل ئۇنىۋېرسىتېتى ۋە برىتانى كولۇمبىيە ئۇنىۋېرسىتېتى قاتارلىق راھىلە دەرس ئۆتۈپ باققان ئورگانلارنىڭ ئۇيغۇر زىيالىيلىرى دۇچ كەلگەن زۇلۇمغا قارشى رەسمىي ئېتىراز بىلدۈرۈش ئارقىلىق راھىلەنىڭ تۆھپىسىگە جاۋاب قايتۇرىدىغان ئەخلاقىي مەجبۇرىيىتى بار. راھىلە زىيارەتچى تەتقىقاتچى بولۇپ خىزمەت قىلغان كەمبرىج ئۇنىۋېرسىتېتى، ئىندىئانا ئۇنىۋېرسىتېتى، پېنسىلۋانىيە ئۇنىۋېرسىتېتى ۋە ۋاشىڭتون ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭمۇ شۇنداق مەجبۇرىيىتى بار. بۇنىڭدىن سىرت، بۇ ئورگانلارنىڭ ھەممىسى بۇ خىل كىشىلىك ھوقۇق دەپسەندىچىلىكلىرىگە چېتىشلىق بولغان خىتاي مائارىپ مىنىستىرلىقى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى قايتىدىن ئويلىشىشى كېرەك.

راھىلەنىڭ تۈرمىگە تاشلىنىشى شەخسىي پاجىئەگىلا ئەمەس، بەلكى ئۆز نۆۋىتىدە يەنە ئۇيغۇر كۈلتۈرى ۋە كىملىكىگە قىلىنغان تېخىمۇ كەڭ ھۇجۇمغا ۋەكىللىك قىلىدۇ. بۇ پۈتكۈل ئىنسانىيەت ئۈچۈن يوقىتىشتۇر، چۈنكى ئۇ تەتقىقاتچىلىق ۋە بىلىملەردىن تەڭ بەھرىمەن بولۇشنىڭ مۇستەبىت ھاكىمىيەتلەرنىڭ ۋە ئىرقىي قىرغىنچىلىق قىلمىشلىرىنىڭ نىشانى ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. بىز چوقۇم زۇلۇم ۋە كۈلتۈرەل ۋەيرانچىلىق ئالدىدا، راھىلە داۋۇت بىلەن، ئۇنىڭ ئائىلىسى بىلەن ۋە ئۇيغۇر خەلقى بىلەن بىر سەپتە تۇرۇپ، ئادالەتنى، ئەركىنلىكنى ۋە كىشىلىك ھوقۇققا ھۆرمەت قىلىنىشىنى تەلەپ قىلىشىمىز كېرەك.

ئىنگلىزچىدىن ئۆتكۈر ئالماس تەرجىمىسى

مەنبە:

https://thediplomat.com/2023/09/chinas-unjust-life-sentence-for-uyghur-scholar-rahile-dawut-is-a-tragic-loss-for-humanity/

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlad.org
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى